Філатов В.В.

Університет митної справи та фінансів

Герасимчук С.С.

Університет митної справи та фінансів

ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена комплексному теоретико-правовому аналізу принципів інформаційних правовідносин, які закріплені у чинному законодавстві України. Автор аналізує етимологічне та правове значення категорії «принцип» і доходить висновку про їхню розбіжність, що зумовлена потребами юридичної науки та вимогами законодавства. Автор комплексно вивчає думку правників щодо сутності та змісту категорії «принципи права», на підставі чого надає авторське визначення принципів інформаційних правовідносин. Цю категорію він визначає як систему ідей і положень, які визначають момент виникнення, зміни та припинення правовідносин, характеризують їхню спрямованість, окреслюють межі правомірності та відображають зміст і структуру прав і обов'язків сторін. Увага надана питанню функцій, що виконують ці принципи, зокрема автор обґрунтовує ідеологічну, установчу, охоронну й аксіологічну функції. У статті також аналізуються принципи інформаційних правовідносин, закріплені у чинному законодавстві України. Цей аналіз вказує на міжгалузевий характер принципів і їхню комплексність. Значна частина статті присвячена аналізу принципів інформаційних правовідносин, які пропонують у своїх працях вітчизняні вчені-правники. За результатами такого аналізу автор робить висновок про поділ принципів інформаційних засад залежно від процесів, що відбуваються в конкретній інформаційній сфері. За результатами проведеного аналізу запропоновано низку ознак принципів інформаційних правовідносин, до числа яких автор відносить: формалізованість (відображення у відповідному законодавстві), системність (здатність комплексно впливати на усі елементи правовідносин), відносну статичність (реалізуються на постійній, системній основі). Окремо зазначається про необхідність динамічної зміни принципів інформаційних правовідносин залежно від тих загроз інформаційній безпеці, які сьогодні постали перед державою.

Ключові слова: вихідні ідеї та засади, інформаційні правовідносини, інформаційна безпека, права та свободи, інтереси громадян, законні інтереси держави, правове регулювання, принципи, структура правовідносин.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку держави інформаційна безпека піддається впливу різних загроз як внутрішнього, так і зовнішнього походження. За таких умов постає питання не тільки про сучасну доктрину інформаційної безпеки, а й про наукове опрацювання категорії «інформаційні правовідносин». Це зумовлено тим, що комплексне уявлення про їхню природу, склад і функції дає змогу максимально убезпечити державу від означених загроз. Сьогодні теорія інформаційних правовідносин в Україні перебуває на етапі становлення, що актуалізує наукові пошуки в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці теоретичні аспекти інформаційних правовідносин у різні

часи досліджували: О.А. Баранова, І.П. Бахновська, О.В. Зайчук, А.М. Колодій, Б.А. Кормич, Л.П. Коваленко, І.М. Сопілко та ін. Утім, стрімка інформатизація, яка зумовлює і розвиток відповідного законодавства, призвела до часткової втрати актуальності їхніх праць, що вказує на перспективність обраного напряму наукового пошуку.

Змістовного наукового аналізу вимагає категорія «принципи інформаційних відносин», адже саме на основі таких засад формується не тільки доктрина інформаційної безпеки, а й окремі організаційно-правові механізми управління інформаційною сферою. Недостатність розроблення цієї категорії гальмує розвиток усієї теорії інформаційних правовідносин.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз принципів інформаційних відносин, формалізованих у чинному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку слід звернути увагу на етимологічне значення категорії «принципи» і її тлумачення вченими правниками. В академічному тлумачному словнику сучасної української мови цей термін визначено як особливість, покладену в основу створення або здійснення чого-небудь [1]. Це дійсно так, оскільки саме на принципах ґрунтується уся теорія інформаційних правовідносин, зокрема позиціонується правовий метод, який держава використовує для врегулювання цієї сфери суспільного життя. У юридичній науці цей термін використовується у дещо розгорнутому та пристосованому до потреб науки вигляді. Зокрема, наведено декілька дефініцій відомих вчених-правників:

– принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установи, які складають моральну й організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права, відображають його об'єктивні властивості, зумовлені закономірностями розвитку певного суспільства та історично властивих йому інтересів, потреб, суперечностей і компромісів різних класів або верств населення (О.В. Зайчук) [2];

– принципи права характеризують зміст і сутність права у концентрованому вигляді та демонструють підвалини відображення у ньому економічних, політичних і моральних відносин, вони виступають критеріями оцінки правомірності чи неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права (А.М. Колодій) [3, с. 34];

– принципи права характеризуються нормативністю та найвищою стабільністю, високим рівнем узагальнення, фундаментальністю, що дозволяє їм виконувати регулятивну, системоутворюючу, інформаційну, правовиховну, пізнавальну й ціннісну функції (І.П. Бахновська) [4, с. 21].

Враховуючи вищевказане, можна зазначити, що принципи у правовому сенсі розглядаються як вихідні засади формування правовідносин, адже саме вони конкретизують мету та предмет цих відносин, визначають суб'єктне коло й окреслюють їхній зміст. Тому пропонуємо під принципами інформаційних правовідносин розуміти систему ідей і положень, які визначають момент виникнення, зміни та припинення правовідносин,

характеризують їхню спрямованість, окреслюють межі правомірності та відображають зміст і структуру прав і обов'язків сторін. З огляду на це слід припустити, що принципи інформаційних правовідносин виконують декілька важливих функцій, зокрема:

– установчу (принципи мають системоутворююче значення, адже через їхнє законодавче закріплення відбувається регламентація інформаційних правовідносин);

– ідеологічну (принципи є втіленням ідей правової держави та громадянського суспільства, покладених у їхню основу);

– охоронну (принципи є засобом визначення меж поведінки суб'єктів правовідносин, також вони впливають і на об'єктний склад шляхом визначення законності або протиправності обігу того чи іншого виду інформації);

– аксіологічну (принципи виступають як ціннісний вимір для інформаційних правовідносин, відображаючи основні права, свободи та законні інтереси суб'єктів). Ці функції є достатньо важливими, оскільки розвиток теорії інформаційних правовідносин відбувається саме з урахуванням загальних засад, які не тільки визначають тенденції такого розвитку, а й характеризують напрями нормотворчості. комплексність (охоплюють доволі різні аспекти здійснення правовідносин). Аналіз законодавства дозволяє систематизувати такі принципи інформаційних правовідносин:

1. Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ містить такі принципи: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свободу обміну інформацією; достовірність і повноту інформації; свободу вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя [5].

2. Доктрина інформаційної безпеки України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 містить такі принципи: додержання прав і свобод людини і громадянина, поваги до гідності особи, захисту її законних інтересів, а також законних інтересів суспільства та держави, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України [6].

3. Стратегія кібербезпеки України від 15 березня 2016 р. № 96/2016. Містить такі принципи, як: верховенство права; відкритість, доступність, стабільність і захищеність кіберпростору; державно-приватне партнерство, широка співпраця із громадянським суспільством; пропорційність і адекватність заходів; пріоритетність

запобіжних заходів; невідворотність покарання за інформаційні правопорушення; міжнародне співробітництво [7].

Науковці доповнюють цей законодавчий перелік принципів, надаючи власні. Так, у своїй роботі Б.А. Кормич виділяє такі принципи інформаційних правовідносин: обмеження збирання відомостей про особу; право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї; баланс між інтересом держави та правами громадян; пріоритет договірних засобів у розв'язанні інформаційних конфліктів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інформаційних інтересів [8, с. 134].

Л.П. Коваленко пропонує до числа принципів інформаційних правовідносин зарахувати: принцип пріоритету прав особи; принцип заборони створення й поширення інформації, шкідливої й небезпечної для розвитку особистості, суспільства, держави; принцип вільного доступу (відкритості) інформації, не обмеженої законом; принцип повноти опрацювання й оперативності надання інформації; принцип вилучення «відчуження» інформації в її власника; принцип двоєдності інформації та її носія; принцип екземплярності інформації [9, с. 193].

Доповнює цей перелік І.М. Сопілко, акцентуючи увагу на таких принципах інформаційних правовідносин: недопущення цензури; віддзеркалення інтересів всіх верств і категорій користувачів інформації; ліцензування окремих видів інформаційної діяльності; встановлення плати за надання органу державної влади інформації при переході до держави майнових прав на таку інформацію [10, с. 73]. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що ті принципи, які систематизують науковці, вже формалізовані в інформаційному законодавстві, але не як засади, а як окремі норми-приписи.

Також відзначимо ще одну особливість: у рамках інформаційних правовідносин існує низка

принципів, що не є правовими за своєю природою, однак можуть мати правові наслідки. Це достатньо специфічна група засад, зумовлена специфікою процесів, які відбуваються з різними видами інформації. Ці принципи систематизує у своїй роботі О.А. Баранов: мінімізації негативного інформаційного впливу; мінімізації негативних наслідків функціонування інформаційних технологій; недопущення несанкціонованого поширення, використання і знищення інформації; не відторгнення інформації; первинності створення інформації, обов'язковості опублікування інформації [11, с. 9–14].

Висновки. Таким чином, категорія «принципи» відіграє вирішальну роль у теорії інформаційних правовідносин, оскільки саме вони є основою формування вчень про окремі елементи цих правовідносин. Принципи інформаційних правовідносин мають достатньо складну природу, тому що за їхньою допомогою необхідно регулювати доволі специфічну сферу – інформаційну. До ознак принципів інформаційних правовідносин слід зарахувати: формалізованість (відображення у відповідному законодавстві), системність (здатність комплексно впливати на усі елементи правовідносин), відносну статичність (реалізуються на постійній, системній основі).

На сучасному етапі варто враховувати, що принципи інформаційних правовідносин повинні удосконалюватися, адже ті загрози, які постали перед державою у 2014 р., змушують постійно оновлювати вихідні засади. Це демонструє інституціональні зв'язки принципів інформаційних правовідносин з інформаційною безпекою держави. Перспективним напрямом подальшого наукового пошуку є аналіз співвідношення цих принципів із принципами національної безпеки, які можуть так чи інакше обмежувати права громадян, у т. ч. і в інформаційній сфері.

Список літератури:

1. Академічний тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 16.03.2020).
2. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. URL: <http://dpspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63854/04-Zaychuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 16.03.2020).
3. Колодій А.М. Принципи права України : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер. 1998. 208 с.
4. Бахновська І.П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2013. № 23. С. 18–22.
5. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України 25 лютого 2017 р. № 47/2017. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 38.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 52.
8. Кормич Б.А. Інформаційне право України: підручник. Харків: Бурун і К. 2011. 334 с.
9. Коваленко Л.П. Принципи інформаційного права. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. № 23. С. 185–195.
10. Сопілко І.М. Специфіка принципів окремих інститутів інформаційного права: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 70–74.
11. Баранова О.А. Система принципів інформаційного права. *Правова інформатика*. 2006. № 6. С. 5–15.

Filatov V.V., Herasymchuk S.S. ON THE ISSUE OF NORMATIVE-LEGAL CONSOLIDATION OF THE PRINCIPLES OF INFORMATION LEGAL RELATIONS IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of the principles of information legal relations, which are enshrined in the current legislation of Ukraine. The author analyzes the etymological and legal significance of the category “principle” and concludes that their differences are due to the needs of legal science and the requirements of law. The author sufficiently comprehensively examines the opinion of lawyers on the nature and content of the category “principles of law”, on the basis of which provides the author’s definition of the principles of information legal relations. He defines this category as a system of ideas and provisions that determine the moment of occurrence, change and termination of relationships, characterize their orientation, define the boundaries of lawfulness and reflect the content and structure of the parties’ rights and obligations. Attention is paid to the function that fulfills these principles, in particular the author justifies the ideological, protective, and axiological functions. The article also analyzes the principles of information legal relations, which are enshrined in the current legislation of Ukraine. This analysis indicates the cross-sectoral nature of the principles and their complexity. Much of the article is devoted to the analysis of the principles of information legal relations, which are offered in their works by domestic legal scholars. Based on the results of such analysis, the author concludes on the separation of principles of information bases depending on the processes that take place in a particular information sphere. According to the results of the analysis, a number of features of the principles of information legal relations are proposed, among which the author of relations: formality (reflected in the relevant legislation), systematic (ability to comprehensively affect all elements of legal relations), relative static (implemented on a permanent, systematic basis). The need for a dynamic change in the principles of information legal relations, depending on those threats to information security, which are now facing the state is mentioned separately.

Key words: initial ideas and principles, information legal relations, information security, rights and freedoms of citizens, legitimate interests of the state, legal regulation, principles, structure of legal relations.